

Prosjektplan tomting, grunnarbeid og fundamentering – Setesdal stavkyrkje

Beskrivelse av tiltaket:

Stiftelsen Setesdal stavkyrkje søker med dette om støtte til delprosjekt Tomting, grunnarbeid og fundamentering. Prosjektet er en del av prosjektet Setesdal stavkyrkje, som gjennomføres i samarbeid med Norsk håndverksinstitutt.

Bakgrunn for hovedprosjekt Setesdal stavkyrkje:

I Setesdal har man siden 2019 jobbet aktivt for å gjenreise ei stavkirke på Rysstad, der Hylestad stavkyrkje i sin tid sto. Arbeidet var i tidlige faser basert på frivillighet og lokal entusiasme. Stiftelsen Setesdal stavkyrkje ble formelt stiftet 25.11.2019, og registrert i Brønnøysundregistrene 12.03.2020, og har etablert et tett samarbeid med Valle kommune, Agder fylkeskommune og et bredt spekter av lokalt og regionalt næringsliv. På bakgrunn av en georadarundersøkelse stiftelsen fikk gjennomført på tuftene etter gamle Hylestad stavkyrkje kunne man fastslå at de ytre målene på kirken har vært svært sammenfallende med de ytre målene på Borgund stavkirke. Borgund og Hylestad ble bygget på omtrent samme tid (ca 1180), og det ble derfor naturlig å ta utgangspunkt i Borgund i planleggingen av kirkebygget på Rysstad.

Vinteren 2021 tok Norsk håndverksinstitutt sammen med tradisjonshåndverker Hans Marumsrud et selvstendig initiativ for å se på mulighetene for å gjennomføre en prosessuelt autentisk rekonstruksjon av Borgund stavkirke. Bakgrunnen for dette initiativet var resultatene fra Riksantikvarens stavkirkeprogram, som ble avsluttet i 2015.

I arbeidet med å kartlegge muligheten for et prosjekt kom Håndverksinstituttet over arbeidet til Stiftelsen Setesdal stavkyrkje våren 2022, og det ble fort klart at vi hadde to svært kompatible prosjekter. Etter at kontakt ble opprettet med Norsk håndverksinstitutt våren 2022 har vi jobbet sammen for å realisere stavkirka på Rysstad. I rollefordelingen er Stiftelsen Setesdal stavkyrkje prosjekteier, mens Norsk håndverksinstitutt har ansvar for faglig støtte og rådgivning for arbeidet knyttet til rekonstruksjon, forskning og opplæring.

I Stavkirkeprogrammet gjennomførte Hans Marumsrud i samarbeid med Kristen Aamodt et betydelig forskningsarbeid på stavkirkenes konstruksjon, og i særdeleshet ble Borgund stavkirke gjenstand for undersøkelser. Selv om dette arbeidet ga mange svar, avdekket det også mange nye spørsmål, teorier og problemstillinger som man kun får studert nærmere gjennom å bygge en prosessuelt autentisk rekonstruksjon.

Formålet med prosjektet fra Håndverksinstituttets og Stiftelsen Setesdal stavkyrkjes side er flerdelt: Det handler om å bygge videre på håndverksforskningen gjort i Stavkirkeprogrammet for å avdekke glemt kunnskap/bygge ny kunnskap om stavkirkenes konstruksjon, og det handler om å videreføre den spesialkompetansen på stavkirker og middelalderbygg som er knyttet til Hans Marumsrud spesielt til en ny generasjon håndverkere. Gjennom økt kunnskap og en ny generasjon håndverkere sikrer man en forsterket og forbedret forvaltning av stavkirkene for framtida. Vi anser prosjektet å ha nasjonal og internasjonal betydning for kunnskap om middelalderkonstruksjoner i tre.

Kunnskapsutviklingen, håndverksforskningen og videreføringen av eksisterende og ny kunnskap om middelalderens byggemåter som er det sentrale i gjennomføringsfasen av prosjektet. Det skapes i byggeperioden en læringsarena og et «middelalderlaboratorium» som både vil bidra til spisset kunnskapsutvikling for en kjerne håndverkere som skal ha ansvar fra framtidens forvaltning av stavkirkene, og som kan gi skoleelever, studenter, lærlinger og andre interessenter en arena der de får et unikt innblikk i middelalderens byggemåter.

Gjennom arbeidet med prosjektet så langt har vi også fått bekreftet at byggeperioden vil ha stor interesse hos tilreisende fra Norge og utlandet som ønsker å se arbeidet på nært hold. Prosjektet vekker også betydelig medieinteresse fra inn- og utland.

Etter endt byggeperiode vil Setesdal sitte igjen med ei stavkirke og et kulturbygg som også i framtida vil ha funksjon som en viktig læringsarena for tradisjonshåndverket. Dokumentasjonen på bygget vil være tilgjengelig, og kurs, seminarer.

Det ble i desember 2023 levert en søknad om hovedfinansiering av totalprosjektet hos Sparebankstiftelsen DNB som på grunn av sin størrelse ikke gikk gjennom. I etterkant har det derfor blitt arbeidet med å operasjonalisere prosjektet inn i mindre delprosjekter som til sammen skal lede fram til ønsket kunnskapsutvikling – og ferdig bygg. Operasjonaliseringen i delprosjekter ser per oktober 2024 slik ut:

- Scanning av Borgund stavkirke (samarbeid med NIKU)
- Verktøy, spiker, hengsler (Agder fylkeskommune har innledet arbeid med prosjekt)
- **Grunnarbeid, murer (dette delprosjektet)**
- Tømmer, materialer inklusiv transport
- Stillas (kjøp og oppsetting)
- Grunnstokker, midtskip (med takkonstruksjon)
- Skipets omgangsvegger og tak
- Koret
- Portaler
- Sulagte taktrobord: Seminar, kurs, produksjon
- Veggtiler: Seminar, kurs
- Svalganger
- Kne: Kurs, uttak av kne, transport, tilforming – 150 stk
- Takrytter: Bygging transport og oppsetting (stipendiatprosjekt Norsk håndverksinstitutt)
- Forskningsarbeid
- Håndverksdokumentasjon

Målsettingen er at hovedprosjektet skal være ferdigstilt i løpet av 2029.

Delprosjekt tomting, grunnarbeid og fundamentering

Delprosjekt på tomting, grunnarbeid og fundamentering skal, i tillegg til å etablere tomt og fundamentering for stavkirken på Rysstad, gjøre et forskningsarbeid på hvordan fundamenteringen i Borgund og på Hylestad er gjort. Det er allerede gjort et grunnarbeid her som danner grunnlaget for videre undersøkelser:

- I Borgund ble det gjort oppmålinger og tatt bilder av mur både utenfra og fra innsiden (under kirkegulvet) i forbindelse med Stavkirkeprogrammet. Det foreligger et bildemateriale av fundamenteringen som danner et viktig grunnlag for videre undersøkelser, samt en beskrivelse av i hvilken rekkefølge og på hvilke tidspunkter i byggingen man antar at ulike deler av fundamenteringen er gjennomført. Det vil være aktuelt å jobbe videre ut fra dette materialet med supplerende undersøkelser, måling av fundamenterings dybde, hvilken type stein som er brukt (f.eks. naturstein eller stein fra steinbrudd) o.l. Det vil være behov for befaringer i Borgund, samt mulig bruk av georadar og andre tekniske hjelpemidler i denne fasen.
- På tuftene etter Hylestad stavkyrkje på Rysstad har Stiftelsen Setesdal stavkyrkje fått gjennomført undersøkelser med georadar for å danne seg et bilde av blant annet størrelse og fasong på den kirken som en gang sto der. Det vil være behov for å se nærmere på hvordan fundamenteringen til Hylestad er gjort, og om mulig få undersøkt hva slags type stein som er brukt.

På byggeplass på tomta Bjugsbakk i Rysstad er det behov for noe teknisk tilrettelegging for vann (sprinkleranlegg) og strøm, ellers er det et mål å tilnærme seg tomtingen på en så autentisk måte som mulig. Forskjeller i naturlig tomtegrunn på de tre tomtene (Borgund, Hylestad og Bjugsbakk) vil selvfølgelig måtte legge noen føringer på hvordan tomtarbeid og fundamentering kan gjennomføres.

Fra Borgund antar vi at fundamenteringen til kirkebygget er gjort i tre ulike faser:

- Fase 1: Fundamentering til grunnstokker
- Fase 2: Fundamentering av omgangens vegger
- Fase 3: Fundamentering til svalganger
- NIKU (undersøkelser av fundamentering Borgund og Hylestad)

Hovedprosjektet følger en tanke om prosessuell autentisitet som også gjelder for fundamenteringen. Det legges derfor opp til å følge faseinndelingen fra Borgund ved etablering av fundamenter til den rekonstruerte kirken.

Praktisk arbeid med etablering av tørrmur i de ulike fasene er tenkt gjennomført som kurs i tørrmuring under ledelse av erfarne tørrmurere. Vi har i planleggingen forespurt tørrmurerne Berit Bruvik og Robin Andre Toftum Mikkelsen om mulig praktisk gjennomføring. Disse har bred erfaring

med kursing i tørrmuring, og er av de fremste utøverne av faget i Norge i dag. Deres tilbakemelding er at det er mulig å utføre kursbolker med inntil 25 deltakere i dette prosjektet.

Målsetting for tiltaket:

Delprosjektet har som formål å framskaffe mer detaljert kunnskap om hvordan Borgund og Hylestad stavkirker er/var fundamentert, samt – på grunnlag av dette - å etablere nødvendig fundamentering til rekonstruksjonen av Borgund stavkirke på Rysstad på en så autentisk måte som mulig. Gjennom å utføre byggearbeidet som store kurs i tørrmuring bidrar prosjektet også til å spre kunnskap om tørrmuring som fag. Etableringen av ny kunnskap om kirkenes fundamentering er en vesentlig del av arbeidet med å forstå stavkirkenes konstruksjon som helhet.

Involverte aktører:

Delprosjektet eies av Stiftelsen Setesdal stavkyrkje.

Antatt involverte aktører i prosjektet er:

- Berit Bruvik (tørrmurer, kursleder)
- Robin Andre Toftum Mikkelsen (tørrmurer)
- Eystein Greibrokk
- Hans Marumsrud (fagansvarlig rekonstruksjon)
- Anders Dalseg
- Norsk håndverksinstitutt (faglig støtte og rådgivning)
- NIKU (undersøkelser av fundamentering Borgund og Hylestad)

I tillegg kommer kursdeltakere.

Oversikt over aktivitet og tiltak:

Hovedaktiviteter i prosjektet blir:

1. Undersøkelser av grunnmur Borgund stavkirke/rester av fundamentering Hylestad stavkyrkje (forskningsarbeid)
2. Tilrettelegging/grunnarbeid på byggetomt, forberedelse til muring
3. Anskaffelse og sortering av riktig type stein til grunnmursarbeid
4. Bygging av fundament for stavkirkebygget gjennom kurs for inntil 25 personer i tre bolker:
 - a. Fundamentering grunnstokker – gjennomføres sommeren 2025*
 - b. Fundamentering av omgangens vegger – gjennomføres 2027*
 - c. Fundamentering til svalganger – gjennomføres 2029*
5. Muring av mur under bunnsviller og punkt under hjørnestaver

**I henhold til hovedprosjektets framdriftsplan*

Beskrivelse av hvordan tiltaket vil bidra til å nå bevaringsstrategiens målsettinger:

Prosjektet støtter opp under bevaringsstrategiens punkt to om kunnskap og kompetanse. Stavkirkene er en sentral og unik del av middelalderkirkene våre, og det er fortsatt betydelige hull i forståelsen av hvordan de ble satt opp. Gjennom delprosjektet på tomting, grunnarbeid og fundamentering starter vi – bokstavelig talt – på bunnen, og selv om dette i mange tilfeller er en oversett del av stavkirkene, så er fundamenteringen essensiell for at kirkene fortsatt står 800 år senere. Kunnskapen som utvikles gjennom dette arbeidet vil komme hele stavkirkeforvaltningen til gode, og kunne bidra til en styrket framtidig forvaltning og ivaretagelse av denne unike kulturarven.

Ved å gjennomføre det praktiske murerarbeidet som kurs, svarer prosjektet også på innsatsområde 4, engasjement/deltakelse.

Byggetomta på Bjugsbakk på Rysstad er tenkt tilrettelagt for at publikum skal kunne følge prosessen, slik at tiltaket også vil inneholde aktiviteter knyttet til opplevelse og formidling (innsatsområde 3).

Målgruppe for tiltaket:

Målgrupper for prosjektet er flere: Kirkeiere (ny kunnskap om fundamentering), håndverkere (kunnskapsutvikling), kursdeltakere muring og publikum (gjennom formidling).

Beskrivelse av eventuelle samarbeidspartners/kursholders erfaring og kompetanse:

Delprosjektet ønsker å bruke etablert spisskompetanse på tørrmuring til gjennomføring av det praktiske arbeidet på byggeplass. I tillegg ønsker vi å benytte andre fagmiljøer, som NIKU, som bistand i arbeidet med undersøkelser av eksisterende fundamenter.

Tidsperspektiv, milepælsplan

Hovedprosjektet starter opp i 2025, og målet er at den rekonstruerte stavkirken skal stå ferdig i 2029. Murerarbeidet gjennomføres i bolker tilpasset hovedprosjektets framdriftsplan, med kurs i 2025 (fundament grunnstokker), 2027 (fundament omfar) og 2029 (fundament svalganger).